

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v104.2024.13>*Д. В. Тробюк*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ, ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИПЛАТ

Постановка проблеми. Питання пенсійного забезпечення військовослужбовців є однією з найважливіших складових соціального захисту осіб, що виконують службові обов'язки на передовій, забезпечуючи мир та безпеку в країні. Україна, що перебуває з 2014 року в умовах війни з росією, потребує зміцнення та вдосконалення системи соціального забезпечення своїх військових. Пенсії військовослужбовців, які мають специфічні юридичні та соціальні механізми, є важливим елементом стабільності та морального стимулювання для військових, які, ризикуючи своїм життям, служать на благо держави.

Актуальність проблеми пенсійного забезпечення військових в умовах 2024–2025 років полягає в необхідності модернізації пенсійної системи для військових на фоні постійних змін у фінансовій та політичній ситуації в країні. З огляду на тривалу агресію росії проти України, фінансову нестабільність та необхідність реформування соціального забезпечення, питання адекватного пенсійного забезпечення для військових набуває особливого значення. Військові пенсії залишаються однією з найбільш чутливих і соціально значущих сфер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання пенсійного забезпечення військовослужбовців займалося багато дослідників, зокрема: С.І. Халімов, О.Б. Ганьба, І.Л. Бомбергер, Л.О. Махова та інші.

Метою наукової публікації є аналіз фактичного стану та змісту нормативно-правових актів, які регулюють питання пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні, а також формування пропозицій щодо подальшого удосконалення пенсійної системи України в цілому.

Виклад основного матеріалу. Пенсійне забезпечення військових в Україні регулюється рядом законів та нормативних актів, серед яких головним є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ (далі - Закон) та змінами до нього, який визначає основи нарахування та виплати пенсій. Окрім цього, діють численні постанови та нормативно-правові акти, що регламентують порядок призначення та виплат. Відповідно до законодавства, військова пенсія надається особам, які проходили службу в Збройних Силах України або інших військових формуваннях і досягли пенсійного віку, або через інвалідність, або в разі звільнення за станом здоров'я після служби.

У 2024 році відбулися значні зміни в законодавстві України, які мають безпосередній вплив на військові пенсії, що пов'язані з адаптацією пенсійної системи до нових реалій, враховуючи економічні, соціальні та політичні умови. Новелою вищезазначеного Закону стало: збільшення гнучкості у визначенні бази для нара-

хування пенсій (тепер при призначенні розміру пенсії військовослужбовців враховується не лише вислуга років, а й складові, пов'язані з нагородами, підвищенням військового чину, виконанням спеціальних завдань); змінилися умови перерахунку пенсій при індексації, яка тепер прив'язана не тільки до показників інфляції, а й до загального рівня соціально-економічного розвитку країни (такий підхід дозволяє зменшити дискрецію в процесі нарахування пенсій, забезпечуючи більш стабільний дохід для пенсіонерів) [1].

У 2024 році уряд збільшив фінансування програми соціального забезпечення для військових, включаючи пенсії. Це пов'язано з тим, що країна продовжує перебувати в умовах воєнного стану, що вимагає підвищених мотиваційних виплат для військових, особливо тих, хто перебуває на службі в зонах бойових дій. Передбачено додаткові виплати для військових пенсіонерів, зокрема для тих, хто вийшов на пенсію в останні роки служби в умовах активних бойових дій. Розпочато впровадження нових механізмів обчислення пенсій, які повинні забезпечити більш справедливу та прозору систему нарахувань. Одним з найбільших досягнень є введення системи автоматичного перерахунку пенсій в залежності від змін рівня мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму, що має забезпечити стабільність пенсійних виплат для військових у випадку інфляційних коливань.

Відповідно до статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», максимальний розмір виплат військовим пенсіонерам не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, що у 2024 році становить 23 610,00 грн. на місяць, так як прожитковий мінімум для непрацездатних осіб становить 2361,00 грн., згідно статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-IX [2].

Сьогодні в Україні існує три основні види пенсій, які призначаються військовослужбовцям: за вислугу років; у разі втрати годувальника; за інвалідністю.

Пенсія за вислугу років надається військовослужбовцям за умови, що на момент звільнення вони мають необхідну календарну вислугу років (розраховану без урахування пільгового стажу).

Якщо звільнення відбулося після 01.10.2020 року, то на день звільнення військовослужбовець повинен мати не менше 25 років календарної вислуги. Крім того, право на пенсію за вислугу років мають особи, які залишили службу після досягнення 45-річного віку, за умови наявності у них 25 років страхового стажу, з яких щонайменше 12 років і 6 місяців припадає на службу.

Згідно з ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», закріплено право на отримання пенсії за вислугу років для військовослужбовців, які звільняються зі служби згідно із положеннями Закону України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» від 15 червня 2004 року № 1763-IV, з урахуванням змін до нього. Також це стосується членів їхніх сімей і осіб, які обіймали посади льотного або плаваючого складу підводних човнів Збройних сил [3].

Військовослужбовцям із вислугою 20 років і більше пенсія за вислугу років призначається у таких розмірах: за 20 років вислуги – 50% від відповідної суми грошового забезпечення; для осіб, звільнених у відставку через досягнення граничного віку перебування на службі, за станом здоров'я, або зі служби в поліції на підставі п.п. 2 і 3 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII зі змінами, а також зі Служби судової охорони через вік чи хворобу – 55%; за кожен рік вислуги понад 20 р. – додається 3% до розміру пенсії від грошового забезпечення [4].

Для осіб зі страховим стажем 25 років і більше, де щонайменше 12 років і 6 місяців становить служба, пенсія становить 50% від суми грошового забезпечення. Крім того, додається 1% за кожен повний рік стажу понад 25 років. Максимальна пенсія за вислугу років не може перевищувати 70% грошового забезпечення. Водночас особи, які під час служби брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і належать до категорії 1 – отримують пенсію в розмірі 100% грошового забезпечення, а ті, хто віднесені до категорії 2 – 95%.

Пенсія у разі втрати годувальника – це соціальна виплата, що надається членам сім'ї військовослужбовця, який загинув, пропав безвісти або став інвалідом внаслідок травм, отриманих під час проходження служби; призначається членам сім'ї військовослужбовця (чоловікові/дружині, дітям, батькам, іншим особам, які перебували на утриманні військовослужбовця) за умови, що смерть або інвалідність годувальника настали внаслідок виконання ним військових обов'язків.

До категорії осіб, які мають право на такі виплати належать:

діти до досягнення 18 років (або до 23 років, якщо вони навчаються у вищих навчальних закладах на денній формі навчання);

члени сім'ї померлого (загиблого) військовослужбовця за умови, що годувальник помер у період проходження служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби;

родини пенсіонерів з-поміж цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за законом – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати;

батьки та дружина (чоловік), якщо вони не взяли повторний шлюб, осіб, які загинули, померли чи пропали безвісти в період проходження служби або померли після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, пов'язаних з безпосередньою участю у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України у зв'язку з військовою агресією РФ;

батьки та дружина (чоловік), якщо вони не взяли повторний шлюб, осіб зазначених в пункті «в» статті 30 Закону, не раніш як за 5 років до досягнення віку, що дає право на призначення пенсії за віком, встановленого ч. 1 ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (незалежно від тривалості страхового стажу), або якщо вони мають право на: пенсію незалежно від віку відповідно до ч. 3 ст. 114 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; на дострокову пенсію за віком; пенсію за віком на пільгових умовах; пенсію зі зменшенням пенсійного віку відповідно до закону; є особами з інвалідністю [5].

Для визначення розміру пенсії у разі втрати годувальника військового у 2024 році, враховується: 1) грошове забезпечення визначається на основі даних про оклад військовослужбовця, нараховані надбавки, премії та інші доплати (нарахування не тільки з основного окладу, але й з урахуванням усіх складових виплат, які отримував військовослужбовець на момент своєї смерті або інвалідності); 2) розмір пенсії зазвичай складає певний відсоток від цього грошового забезпечення в залежності від категорії утриманця (дитина, дружина, батьки тощо) і вищі відсотки нараховуються, коли пенсія призначається для дітей, які є основними утриманцями.

Мінімальні розміри пенсії для осіб, які втратили годувальника військовослужбовця, можуть варіюватися в залежності від того, яка саме категорія осіб отримує пенсію (діти, дружина, батьки). І для дітей це може складати не менше 100% від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; для дружини/чоловіка: пенсія для вдови (вдівця) може бути не менше 150% від мінімального прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; для батьків - не менше 130% від прожиткового мінімуму.

Розміри пенсій в разі втрати годувальника членам сімей осіб, які мають право на пенсію за законом, які загинули (померли) внаслідок причин, зазначених у пункті «а» статті 36 «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», становлять:

батькам/одному з батьків, дружині/чоловікові – 70% грошового забезпечення загиблого (померлого) годувальника. Розмір встановлюється незалежно від наявності інших непрацездатних членів сім'ї;

іншому непрацездатному члену сім'ї загиблого (померлого) годувальника – 70% грошового забезпечення загиблого (померлого) годувальника. Такий розмір встановлюється, якщо право на пенсію має один непрацездатний член сім'ї, незалежно від призначення пенсії в разі втрати годувальника батькам, дружині/чоловікові;

сім'ям військовослужбовців, які померли внаслідок каліцтва, одержаного в результаті нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби, – 30% грошового забезпечення годувальника на кожного непрацездатного члена родини;

двом та більше непрацездатним членам сім'ї загиблого (померлого) годувальника – по 50% грошового забезпечення загиблого (померлого) годувальника. Вказаний розмір пенсії встановлюється, якщо право на пенсію має двоє та більше непрацездатних членів сім'ї, незалежно від призначення пенсії в разі втрати годувальника батькам, дружині/чоловікові [6].

Для членів сімей військовослужбовців, які загинули або стали інвалідами внаслідок виконання бойових завдань, передбачені підвищення пенсії. Це може включати доплати за участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи або за службу в зоні бойових дій, а саме:

інваліди війни: якщо військовослужбовець загинув або став інвалідом під час виконання бойових завдань, розмір пенсії може бути підвищений до 100% грошового забезпечення, яке отримував військовослужбовець до моменту смерті чи інвалідності;

за участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи: якщо військовослужбовець брав участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, пенсія у разі його втрати також може бути підвищена, і члени його сім'ї отримують певні доплати, які визначаються на основі категорії особи;

за рішенням суду: у деяких випадках, якщо члени сім'ї звертаються до суду для встановлення додаткових компенсацій, суд може ухвалити рішення про збільшення пенсії у разі втрати годувальника.

Для отримання пенсії у разі втрати годувальника необхідно звернутися до Пенсійного фонду України або іншого органу, що здійснює виплати. Для цього потрібно подати такі документи як: заява про призначення пенсії; свідоцтво про смерть військовослужбовця; документи, що підтверджують родинні зв'язки (свідоцтво про народження дітей, свідоцтво про шлюб тощо); документи про стан здоров'я (для батьків або осіб, які не можуть працювати); довідку про наявність утриманців; ідентифікаційний код та паспорт громадянина України.

Пенсія у разі втрати годувальника військовослужбовця є важливим видом соціальної допомоги для родин загиблих героїв. Вона допомагає забезпечити гідне життя членів сім'ї після втрати основного джерела доходу. Залежно від обставин смерті та статусу військовослужбовця, розмір пенсії може бути збільшений або скоригований. Законодавство України в 2024 році надає гнучку систему соціальних гарантій для членів родин військових, які загинули чи померли при виконанні своїх службових обов'язків.

Для отримання *пенсії за інвалідністю* внаслідок поранення необхідно пройти ВЛК для визначення причинного зв'язку з причиною інвалідності та отримати відповідний висновок від медичної комісії (МСЕК), яка визначає ступінь інвалідності або втрати працездатності, а розміри виплат у таких випадках передбачені законом.

Право на отримання пенсії по інвалідності мають військовослужбовці, в яких інвалідність настала: в період проходження ними служби; або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби; або пізніше тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні.

Документ, що підтверджує особливий правовий статус, спричинений інвалідністю – це виписка з акту огляду медико-соціальної експертної комісії. Військовий після поранення, травми, каліцтва, спричиненими внаслідок війни, за умов, передбачених законом, після проходження ВЛК звертається на МСЕК, який встановлює ступінь втрати працездатності або групи інвалідності. Експертна комісія у виписці вказує причинний зв'язок з проходженням військової служби, він зазвичай вказаний у висновку ВЛК.

Розмір пенсії по інвалідності залежить від причини інвалідності та призначається з моменту встановлення групи інвалідності або звільнення, якщо між звільненням та встановленням групи пройшло не менше 3-х місяців.

Особам з інвалідністю внаслідок війни, яка пов'язана із захистом Батьківщини або виконанням обов'язків військової служби, пенсія призначається у наступ-

них розмірах від суми грошового забезпечення: I група – 100%; II група – 80%; III група – 60%.

Іншим особам з інвалідністю, пов'язаною з проходженням військової служби, пенсія призначається у наступних розмірах від суми грошового забезпечення: I група – 70%; II група – 60%; III група – 40%.

Мінімальна пенсія для осіб з інвалідністю внаслідок війни в 2024 р. не може бути меншою: I група – 15 347 грн; II група – 12 396 грн; III група – 8500 грн.

Пенсії по інвалідності військовослужбовцям та деяким іншим категоріям громадян призначаються на весь час інвалідності, встановленої медико-соціальною експертною комісією, а особам з інвалідністю, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» – довічно [7].

Висновки. Реформа пенсійної системи для військових в Україні є важливим етапом у розвитку соціальної політики країни. Враховуючи поточну економічну ситуацію, зокрема наслідки війни, важливість соціального забезпечення для військових пенсіонерів, необхідно вживати радикальних заходів для удосконалення цієї системи. Реформи 2024 року вже забезпечили важливі кроки до покращення, однак існують і значні проблеми, зокрема у фінансуванні (обсяг та своєчасність) пенсійних виплат та соціальній підтримці військових. Поступове впровадження сучасних технологій, поліпшення соціальних гарантій та стабільне фінансування дозволять створити систему, що забезпечить гідне майбутнє для тих, хто служить та служив в армії України. Завдяки комплексному підходу до реформування можна досягти не лише ефективності в нарахуванні та виплатах пенсій, але й значно поліпшити якість життя військових пенсіонерів, надаючи їм повноцінну підтримку як на фінансовому, так і на соціальному рівнях.

Для подальшого удосконалення пенсійної системи військовослужбовців необхідно:

1. Розширити індексацію пенсій. Оскільки інфляція впливає на реальний розмір пенсій, необхідно передбачити більш прозорі та чіткі механізми індексації, що забезпечить стабільність виплат для військових пенсіонерів.

2. Збільшити фінансування системи пенсійного забезпечення військових. У зв'язку з економічними викликами, важливо знайти нові джерела фінансування, включаючи можливість залучення приватних інвестицій або міжнародних грантів для покращення умов пенсійного забезпечення.

3. Реформувати систему медичного забезпечення. Оскільки медична допомога є важливим аспектом соціального захисту для військових пенсіонерів, варто розглянути можливість розширення доступу до безкоштовних та якісних медичних послуг, особливо для осіб, що мають інвалідність внаслідок травм, отриманих під час служби.

4. Удосконалити програму реабілітації та психологічної підтримки. Необхідно створити спеціалізовані програми для допомоги ветеранам війни та військовослужбовцям, що дозволить не лише фізично реабілітувати, але й психоемоційно адаптувати їх до цивільного життя після служби.

5. Покращити механізм пенсійного забезпечення для родин загиблих військовослужбовців. Родини загиблих мають право на спеціальні пенсії, однак у ряді випадків ці пенсії недостатньо високі. Залучення додаткових державних ресурсів для цієї категорії осіб дозволить зменшити фінансовий тягар для родин.

6. Використовувати міжнародний досвід. Україна може запозичити досвід інших країн, зокрема з країн НАТО, щодо організації військового пенсійного забезпечення. Потрібно вивчити кращі практики міжнародних організацій та адаптувати їх до національних реалій для забезпечення військових на належному рівні.

Успішне вирішення цих завдань дозволить забезпечити гідний рівень життя військових пенсіонерів і створити надійну систему соціального захисту своїх героїв та їх сімей.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців в Україні є важливою складовою соціальної політики держави, яка забезпечує гідний рівень життя тим, хто віддав свою службу заради безпеки і стабільності країни, особливо в умовах тривалого військового конфлікту. З огляду на сучасні виклики військового стану та економічної нестабільності в країні, соціальні потреби військових не мають носити непершочерговий характер. Пенсійна система для військових вимагає подальших вдосконалень через комплексні та стратегічні зміни, а гідне забезпечення військовослужбовців в Україні є надзвичайно важливою частиною соціально-мотивуючої складової політики справедливої країни задля покращення в тому числі обороноздатності та народного патріотизму.

Література

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. С. 399. (зі змінами).
2. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 листопада 2023 року № 3460-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 97-100, ст. 393 (зі змінами).
3. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей: Закон України від 15 червня 2004 року № 1763-ІV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 36, ст. 444. (зі змінами).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VІІІ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст. 379. (зі змінами).
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-ІV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 49-51, ст. 376. (зі змінами).
6. Інтернет-ресурс: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20241108-pensiya-vijskovym-yak-narahovuyetsya-rozmir-ta-vsi-nyuansy/>
7. Інтернет-ресурс: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pensiya-po-invalidnosti-vnaslidok-viyni-2024-yak-i-koli-priznachayetsya-rozmiri-viplat-u-zhovtni-50458256.htm>

Анотація

Тробюк Д. В. Пенсійне забезпечення військових: перспективи вдосконалення системи, особливості призначення та виплат. – Стаття.

У статті проаналізовано основні аспекти пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні, зокрема, види, порядок нарахування та розмір виплат, особливості, пов'язані з можливими доплатами. Досліджуються сучасні тенденції, виклики та перспективи пенсійного забезпечення військовослужбовців в умовах реформування пенсійної системи України у 2024 році. Особливу увагу приділено аналізу законодавчих новацій, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, фінансової

стійкості та адаптації пенсійної системи до нових викликів, пов'язаних з військовим станом та економічною кризою. У роботі розглянуто основні проблеми, зокрема нерівність у пенсіях для різних категорій військових, недостатнє фінансування пенсійного фонду, складнощі з індексацією виплат у зв'язку з високою інфляцією, затримки у виплатах.

У статті запропоновано низку заходів для вдосконалення пенсійного забезпечення, зокрема запровадження електронного обліку, автоматизованої індексації, розширення джерел фінансування за рахунок спеціальних фондів та цільових програм, а також посилення соціальних гарантій для ветеранів.

Дослідження підкреслює важливість комплексного підходу до реформування пенсійного забезпечення військових, враховуючи як їхні професійні заслуги, так і сучасні соціально-економічні реалії. Зроблено висновок, що підвищення прозорості пенсійної системи, соціальної справедливості, стабільності пенсійної системи, та гідного рівня забезпечення військовослужбовців є ключовим елементом для зміцнення довіри до держави та підтримки соціальної захищеності військовослужбовців, а також є основою обороноздатності держави.

Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів нарахування пенсій, посилення соціальних гарантій і забезпечення фінансової стабільності пенсійного фонду.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, військовослужбовці, пенсія за вислугу років, пенсія в разі втрати годувальника, пенсія за інвалідністю, соціальні гарантії, індексація виплат, учасники бойових дій, розрахунок пенсій, пенсійна реформа.

Summary

Trobiuk D. V. Military pensions: prospects for improving the system, features of appointment and payments. – Article.

The article analyzes the main aspects of pension provision for military personnel in Ukraine, including types, calculation procedures, and payment amounts, as well as specific issues related to possible supplements. Current trends, challenges, and prospects for pension provision for military personnel are examined in the context of Ukraine's pension system reform in 2024. Special attention is given to legislative innovations aimed at ensuring social justice, financial stability, and adaptation of the pension system to new challenges related to military service and economic crisis. The paper discusses key problems, such as pension inequality for different categories of military personnel, insufficient funding for the pension fund, and difficulties with payment indexation due to high inflation and payment delays.

The article proposes a series of measures to improve pension provision, including the introduction of electronic accounting, automated indexing, expansion of funding sources through special funds and targeted programs, as well as strengthening social guarantees for veterans.

The research emphasizes the importance of a comprehensive approach to reforming military pension provision, taking into account both their professional merits and current socio-economic realities. It concludes that increasing transparency in the pension system, social justice, stability of the pension system, and ensuring a dignified level of support for servicemen are key elements in strengthening trust in the state and supporting the social security of military personnel, as well as the foundation of the country's defense capability.

Recommendations are proposed for improving pension calculation mechanisms, enhancing social guarantees, and ensuring financial stability of the pension fund.

Key words: pension provision, military personnel, service years pension, pension in case of breadwinner loss, disability pension, social guarantees, payment indexation, combatants, pension calculation, pension reform.